

Konukman E. A. (2024). İnfodemi ve aşı karşıtlığı: Covid-19 salgın krizi iletişim sürecine dair bir inceleme,

Kritik İletişim Çalışmaları Dergisi, 6(1), 223-240.

İNFODEMİ VE AŞI KARŞITLIĞI: COVID-19 SALGIN KRİZİ İLETİŞİM SÜRECİNE DAİR BİR İNCELEME

Infodemic and Vaccine Hesitancy: A Look at Communication During the COVID-19 Pandemic Crisis

Emrah Alparslan KONUKMAN^a

Doi: 10.53281/kritik.1476004

^aDoktora Öğrencisi, Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Gazetecilik Ana Bilim Dalı, 0000-0001-7771-8756

MAKALE BİLGİLERİ

Makale:

Gönderim Tarihi : 30.04.2024

Ön Değerlendirme : 01.05.2024

Kabul Tarihi : 20.05.2024

Anahtar Kelimeler:

Covid-19, Salgın, İnfodemi, Aşı, Kriz, Sosyal Medya

Key Words:

Covid-19, Pandemic, Infodemic, Vaccine, Crisis, Social Medya

ÖZET

Covid-19 Salgını, tüm dünya insanların gündelik rutin yaşamını değiştiren, insan sağlığını tehdit eden ve herkesin tedbir almasını sağlayan günümüzün en önemli küresel salgını olmuştur. Salgın tüm toplumlarda endişe, panik ve korkuya neden olmuş bu bilinmeyen virüse karşı insanların nasıl tedbir alıp mücadele edeceği ilk öncelik olmuştur. Böylesi kriz zamanında resmi kurumlar, devlet yöneticileri kamuoyunu bilgilendirme yaparken, televizyon kanalları ve sosyal medya da halkın öncelikle bu salgın belirsizliğinde yöneldiği önemli kitle iletişim araçları olmuştur. Salgının yayılma hızı kadar, salgının kaynağı, yayılma süreci ve alınacak tedbirlere kadar birçok konuda yalan haber / bilgi de hızlı yayılmıştır. Böylece Dünya Sağlık Örgütü'nün 2003 yılında kullandığı ama Covid-19 salgınıyla ortaya çıkan "infodemi" kavramıyla tanışmıştır. İnfodemi, özellikle sosyal medyada hızla yayılma imkanı bulmuş, teyite muhtaç, bilimsellikten uzak bilgilerin tüm dünyaya yayılmasını sağlamıştır. İnfodeminin en büyük etkilerinden biri de, salgınla mücadelede önemli bir role sahip olan aşıya yönelik etkisidir. Aşının içeriği ve etkilerine yönelik üretilen infodemi, salgınla mücadelede aşılmanın sağladığı toplumsal bağışıklığın hızını yavaşlatmıştır. Bilimsel gözlemi esas alan literatür tarama yöntemi ile inşa edilen bu çalışmada, Covid-19 salgını krizinde aşı karşıtlığının veya aşı tereddüdünün yaşanmasında infodeminin etkileri ortaya çıkarmaya çalışılmış, ayrıca infodemi ile mücadele için alınan tedbirler de incelenmiştir.

ABSTRACT

The COVID-19 pandemic has emerged as one of the most significant global health crises, disrupting daily routines, posing a threat to human health, and prompting worldwide precautionary measures. Amidst the uncertainty and fear triggered by this novel virus, public health authorities and government officials became the primary sources of information, while television channels and social media platforms played a crucial role in disseminating information to the public. However, the rapid spread of misinformation, often termed "infodemic" by the World Health Organization, paralleled the pandemic's growth. Infodemic, particularly prevalent on social media, facilitated the dissemination of unverifiable and unscientific information around the world. One of the most detrimental consequences of infodemic was its impact on vaccine hesitancy, a critical factor in combating the pandemic. Misinformation surrounding vaccine composition and efficacy hindered vaccination efforts, slowing down the pace of achieving herd immunity. This research, employing a scientific literature review methodology, aims to uncover the influence of infodemic on vaccine

hesitancy or vaccine reluctance during the COVID-19 pandemic crisis. Additionally, it examines the measures implemented to combat infodemic.

© 2021- e-ISSN 2667-6850

GİRİŞ

Çağlar öncesinden günümüze kadar hemen hemen her yüzyılda görülen salgınlar, dönemin şartlarına göre yayılım göstermiştir. Günümüzde olduğu gibi hastalıkların yayılımında seyahat ve ulaşımın çok etkili rol oynamış olup, ticaret ve seyahat o dönemlerde de hastalıkların salgına dönüşüp yayılmasında başlıca faktör olmuştur. Savaşlar, hijyenden uzak yaşamlar ki özellikle temiz olmayan su kaynakları salgınların meydana gelmesinde ve yayılmasında önemli etkenlerdir. Salgınlarda her dönem birbirine benzer tedbirler alındığı görülmektedir. Şehirlerin, gemilerin karantinaya alınması, hastalık kapanların evinde izolasyon içerisinde bulunması ve temasın yasaklanması hemen hemen tüm salgınlarda en öncelikle tedbirler olarak yapıldığı görülmektedir.

Bugün olduğu gibi geçmişte de, salgınların kaynağı ile ilgili birçok komplo teorileri de üretilmiştir. 1348 yılında yaşanan Veba salgınının, yakın zamanda yaşanan deprem nedeniyle yüzeye çıkan gazların neden olduğu, Yahudilerin işledikleri günahlar sebebiyle Tanrı'nın salgınla kendilerini cezalandırdığı gibi farklı teoriler ortaya atılmıştır (Şenocak ve Bakır 2017:3). İçinde bulunduğumuz 21. Yüzyılın son salgını Covid-19 içinde birbirinden farklı komplo teorileri dolaşıma girmiştir. Özellikle kitle iletişim araçları ve kanallarının günümüzdeki imkanlarıyla birlikte yanlış veya yalan bilgilerin yayılımı daha kolay ve hızlı olmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'(DSÖ)nün 'infodemi' olarak ifade ettiği bu durum salgınla olan mücadeleyi de etkilemiştir. Salgınlarda bulaşın durması, bağışıklık kazanılması için en etkili silahlardan biri olan 'aşı' çalışmaları tamamlandığında, aşı kararsızlığı ve karışıklığı nedeniyle milyonlarca birey aşı olmamıştır. Aşı ile ilgili infodemi bireylerin aşılara karşı mesafeli olmasında etkilemiştir. Bu çalışmada aşı karışıklığının temel nedenlerini olarak infodemi üzerinde bir inceleme yapılmıştır. Aşı karışıklığı açısından infodemi içeriklerinin analizler, bireylerde aşı kararsızlığına infodeminin nasıl etkide bulunduğu dair içerikler literatür taranarak ele alınmıştır.

1. Salgın Dönemlerinde Kriz İletişimi

Günümüzde yaşanan son salgın Covid-19 (Koronavirüs)^{††††} tüm dünyada sadece sağlık alanında değil, siyasi ve ekonomik etkileriyle küresel bir salgının tüm etkilerini göstermiş, böylece dünya bir krizle karşı karşıya kalmıştır. Zira, bulaşıcı hastalıklar yayıldıkça salgına ve bu da krize

^{††††} Çin'in Hubei Eyaleti Wuhan kentinde 17 Kasım 2019'da ilk semptomlar görülmüş, virüsün deniz ürünleri pazarından yayıldığı keşfedildi. Tüm dünyaya yayılmaya başlayan Koronavirüs (Sars-Cov-2) kaynaklı bir salgının yaşandığı, 11 Mart 2020'de Dünya Sağlık Örgütü'(DSÖ)nün pandemi ilan etmesiyle resmîyet kazanmıştır. 11 Mart 2020 tarihi itibarıyla 114 ülkede virüsün görüldüğünü açıklayan DSÖ Genel Sekreteri Tedros Adhanom Gebreyesus 118 bin vakanın olduğunu, 4 bin 291 kişinin bu virüs nedeniyle yaşamını yitirdiğini açıklamıştır.

dönüşmektedir. Kriz aniden çıkan ve insanları paniğe sevk eden, şaşkınlığa neden olan ve sistemleri etkileyen olaylar zinciridir (Güreşçi, 2020:54).

Kriz kelime anlamıyla, Hipokrat ve Gallen tarafından 15. Yüzyılda bir hastalığın ilerlemesinde etkin bir noktayı, iyileşme ya da ölümü gösteren önemli belirleyici şeyleri kapsamakta olup, Yunanca ‘krisis’ kelimesinden türemiştir. Günümüzde ise, belirsizliğe neden olan ve tehdit içeren belirli, rutin ya da beklenmedik olaylar dizisi şeklinde ifade edilmektedir (Akyol vd. 2021:77). Fiziksel ve zihinsel durumu etkileyen krizler, oldukça yoğun ve duygusal olaylar olup (Williams, 2021:5), ortaya çıktığı süreçte mikro ve makro düzeyde ekonomik ve toplumsal yapıyı tehdit eder (Güreşçi, 2020:55).

Beklenilmeyen ve halka zarar verip onu tehdit edecek yıkıcı bir olayla mücadele sürecine de ‘kriz yönetimi’ denir (Gök, 2021:234). Covid-19 salgını, ülkeleri ve küresel sistemi ciddi tehdit etmiş, DSÖ başta olmak üzere devletler ve sağlık kurumları dünyayı etkisi altına alan salgın krizini yönetmeye çalışmışlardır. Çünkü, salgınlar, yaşanan tehlikenin sebebini, türünü, riskin nasıl azaltılacağını, insanların salgının belirtilerini ve virüs kapmaları halinde nasıl davranacaklarını uygun bir biçimde açıklamanın çok önemli olduğu ciddi kriz zamanıdır. (Gök, 2021:242). Böylesi zamanda bilgi ve veri akışını oluşturmak, yönetmek, ulaştırmak ve paylaşmak da kriz yönetiminin en temel faaliyetidir (Eroğlu, 2020:187).

Salgın krizi zamanlarında yaşanan belirsizlik, ilk etapta mücadele verilmesi gereken süreçtir. Virüsün bulaşması, etkisi, virüsten korunma yöntemleri gibi birçok sorunun cevap bulması gereken bu tür kriz durumlarında kamuoyunun hızlı bir şekilde bilgilendirilmesi gerekmektedir. Salgının yayılmasını yavaşlatmak gerek virüse yakalanmamak ve kontrol etmek için kriz yöneticilerinin tehdidin büyümemesi ve can kayıplarını azaltabilmek için iletişim kurmaları kritik bir aşamadır (Eroğlu, 2020:193). Bu iletişim hızlı, doğru ve güven oluşturacak biçimde yürütüldüğü takdirde krizler de iyi yönetilmektedir. Böylesi kriz zamanlarında asılsız söylemler ve dedikodular artmaktadır (Güreşçi, 2020:54). Bireyler böylesi belirsizlik ve kaos dönemlerinde yanlış bilgilerin doğruluğunu teyit etmekten uzak olabilir. Çünkü, krizler propagandadan manipülasyona, kulaktan dolma söylentilere kadar “bilgi kirliliği”nin yaşanması için uygun bir ortamdır (Tosun, 2021:59). Covid-19 salgını da, belirsizlik algısını en üst düzeye çıkarmış, Koronavirüs’e ilişkin bilim insanlarının sürekli yeni bilgi ortaya koymaları belirsizliği de artırmıştır (Uzun, 2022:109). Küresel salgınlarda dezenformasyon ve mezenformasyonun yoğun olarak yaşandığı kriz zamanlarıdır (İşleyen ve İşleyen, 2021:90). Bu tür zamanları kompto teorileri, yalan haberler, spekülasyonlar, nefret söylemleri doldurur (İnceoğlu, 2020:638). Tüm bunlarda toplumsal infiale ve karmaşalara neden olabilir (Tosun, 2021:59). Bu nedenle salgın dönemlerinde en önemli süreç kriz iletişimidir.

Kriz iletişimi, yaşanan krizle ilgili gerçekçi ve alınan önlemlerin algılanması için stratejilerin geliştirilmesi ve bu stratejilerin uygulanmasıdır. Beklenmeyen acil durum karşısında halkı bilgilendirme sürecini içermekte olup, krizin gidişini belirleyici bir faktör olarak işlev görmektedir (Tüzün, vd.2020:3). Kriz iletişimi, sadece halk sağlığını uzmanlarınca yapılan tavsiyeler üzerine, kriz anında insanları harekete geçirmeye motive etmek için bir mesaj verme meselesi olarak görülmemektedir (Akyol, vd. 2021:81)

Salgın hastalıklarda halkın güveninin yitirilmesi beraberinde kriz döneminde paylaşılan bilgilere ve mesajlara karşı şüpheli yaklaşılmasına neden olabilecektir. Bu nedenle salgın zamanında kriz iletişiminin en önemli bileşenlerin başında güven ilkesi gelmektedir. (Eroğlu, 2020:192). Öte yandan, kriz zamanında zararın azaltılması ve durumun daha kötüye gitmemesi için kriz iletişiminin zamanlaması ve biçimi etkili olmaktadır (Tüzün vd. 2020:2)

Güvenin ardından şeffaflık, salgın da kriz iletişiminde bir diğer önemli ilkedir. Şeffaflık insanların, kamuoyunun kriz döneminde kendilerini korumak adına tavsiye ve bilgi beklediği dönemde, kamu otoritesindeki kriz yöneticileri ile halk arasındaki iletişimde temelini oluşturmaktadır (Eroğlu, 2020:194).

Salgının oluşturduğu belirsizliğin neden olduğu kaos ve panik ortamında kriz iletişiminin güven sağlaması ortaya çıkabilecek her türlü yanlış enformasyonun dağılımının önüne geçecektir. Çünkü, salgın gibi kriz döneminde içeriği değiştirilmemiş doğru bilginin ne kadar hayati olduğu bilinmektedir. Kamuoyunun, sahte veya gerçek dışı içeriklere maruz kalmayıp sağlıklı bilgilendirilmesi önemli olup; bu da iki yöntemin ön plana çıkmasını sağlamaktadır. Birincisi bireylerin tümünü ilgilendiren “bireysel” boyut; ikincisi de devletten sosyal medya şirketlerini de içine alan “kurumsal” boyuttur (Yerlikaya, 2020:3-4). Zira, salgın döneminde ortaya çıkan gerçek dışı haberler çok masum olmamakla birlikte, insanların yaşamlarını yitirmelerine, sadece fiziki sorunlar değil, korku ve panik havasının oluşmasına ve psikolojik sorunların ortaya çıkmasına da neden olmaktadır. DSÖ’nün Covid-19 salgını döneminde de salgın kadar mücadele etmek durumunda olduğu bir kavram olan “infodemi” yeniden gündeme gelmiştir.

2. Covid-19 Salgınında Yanlış Bilgi Salgını: Infodemi

DSÖ Genel Sekteri Tedros Adhanom Ghebreyesus “Sadece salgınla değil yanlış bilgi salgını infodemi ile de mücadele ediyoruz” ifadesi salgında ortaya atılan gerçek dışı bilgilerin de tüm dünyayı etkilediğinde daha iyi anlaşılır olmuştur. Infodemi kavramı ilk kez 2003 yılında görülen SARS salgını sırasındaki bilgi kirliliğini ifade etmek için kullanılmış olsa da, en yoğun yaşandığı ve mücadele

edilmek durumunda kaldığı Covid-19 salgınında daha ön plana çıkmıştır (Filibeli, 2021:163). Kelime anlamıyla kısaca “bilgi salgını” anlamına gelmekle birlikte dijital enformasyon sisteminde yaşanan bilgi akışının neden olduğu krizi tanımlamak için kullanılmaktadır (Filibeli, 2021:163). DSÖ, infodemi (yanlış bilgi salgını) asılsız ve aşırı bilgi salgınının toplumlarda neden olduğu korku ve paniğin, salgının yönetimini zorlaştırması olarak tanımlamıştır (Bozkurt, 2021:141). Salgın içerikli çevrim içi ve çevrim dışı ortamlarda hızla yayılmış bilgi bolluğunun yanı sıra; yanlış bilginin kasıtlı bir şekilde üretilip yayma teşebbüsü olarak da tanımlanmaktadır (İşleyen ve İşleyen, 2021:82). İnfodemi, salgın ve bilgi kelimelerinin birleşmesiyle ortaya çıkmış olup, doğru bilgi kadar yanlış bilginin de salgın gibi hızlı ve geniş bir yayılım göstermesi anlamına gelmektedir (Eskicioğlu, 2023:24).

Gerçek dışı bilgiler Covid-19 salgınında gerçek dışı ve ortaya atılan binlerce yanlış bilgilere insanlar böylesi bir dönemde inanma eğilimi göstermiştir. İngiltere’de 84 yaşındaki bir Facebook kullanıcısının yaptığı paylaşım ile Türkiye’de Whatsapp üzerinden yayılan ses kaydında salgından korunmaya dair aynı asılsız ve hatalı tedbirlerin bulunuyor olması infodeminin küresel boyutuyla dünyayı ele geçirdiğini de göstermektedir (Filibeli, 2021:159). “Yeni Koronavirüs asfaltta 9 gün canlı kalmakta.” “Virüs akciğerlere inmeden dört gün önce boğazda kalıyor.” “Kuzey Kore’de Koronavirüs kapan iki kişi idam edildi.” “Covid-19 salgınına karşı İspanya’nın Granada şehrinde 500 yıl sonra ilk kez ezan okundu.” “1981 yılındaki Asterix çizgi romanı Covid-19 salgınından bahsediyor.” “Ünlü futbolcu Ronaldo salgında evini hastaneye çevirdi.” Bu örnekler gerçeklikten uzak olmasına karşın, kitle iletişim araçlarıyla hızla dünya genelinde yayılım göstermiş ve binlerce insan inanmıştır.

Koronavirüse dair bilgilerin yayılmasında birden fazla etken olmakta, farklı motivasyon, hedef ve aktörlere dair çeşitli yanlış bilgi üretme fırsatı da sağlamış gibi görünmektedir (Brennen vd. 2020: 8). Örneğin, Brüksel’de Şubat 2020’de düzenlenen AB Liderler zirvesinde Slovakya Başbakanı Peter Pellegrı’nın diğer AB ülkesi liderlerine virüs bulaştırdığı iddiası. Bu ve benzeri iddialar ülke otoritelerine olan güveni sarsma amaçlı olup ülke gündemlerini siyaset dışı yollarla kuşatmayı amaçlamaktadır (Yerlikaya, 2020:2).

Çevrimiçi yayılan yanlış bilgiler genel korku ve panik oluşumuna neden olmuştur. genel bir korku ve panik havasının oluşturulmasına neden olmuştur (Büyükaşar, 2022:78). Bu korku ve panik ortamında bireyler sağlıklı düşünememekte bu da çoğu zaman mantıksız haberlere inanma eğilimini de artırabilmektedir (İşleyen ve İşleyen, 2021:91). Korku, büyük bir psikolojik güç olmakla birlikte, salgında yanlış bilgi ve haberler, söylentiler virüsten daha çok sağlık sistemine zarar vermiştir (İnceoğlu, 2020:632).

Yanlış bilgilerin yığın oluşmuş hali anlamına gelen infodemi, salgında bilgiye gereksinim duyan insanların insanların hayatlarını tehlikeye sokmaktadır (Kortak, 2022:350). Kafa karıştıran veriler, sahte haber ve yanlış bilgiler insanların sağlık ve kamuya açık can güvenliği için de bir tehlikedir (İnceoğlu, 2020:638). Covid-19 salgınına dair tedavi protokollerinin yanı sıra, ilaçlar ve aşılarla ilgili çeşitli yollarla insanlara ulaşan yanlış bilgiler birey ve kamu sağlığı açısından da dünya genelinde tehdit oluşturmuştur (Altuntaş vd., 2022:17). İnternet tabanlı platformlar aracılığıyla yayılan yanlış bilgiler bir küresel tehdide işaret etmektedir (Yerlikaya, 2020:2). Özellikle bilinmezliğin hakim olduğu böylesi dönemlerde kasıtlı olarak yanlış ve sahte haberlerin üretildiği görülmüştür (İşleyen ve İşleyen, 2021:85). Bu nedenle DSÖ sağlığının ilk günlerinde infodemi, “özenle yönetilmesi gereken önemli bir risk” olarak tanımlanmış, toplumla kurulacak iyi ve sürekli iletişimin yaşamsal önemine dikkat çekmiştir (Arıcan ve Badur, 2022:349).

Elbette, yanlış bilgilendirmeler sadece günümüzde Covid-19 ile Orta Çağ’dan günümüze salgınlarda süre gelen bir durumdur (Tosun, 2021:57). Salgınların tarihine bakıldığı salgının kaynağı olarak belli ırklar, topluluklar görülmüş bununla ilgili o dönemin şartlarına göre çeşitli yanlış inanış ve bilgilendirmeler görülmüştür. Ama geçmiş ve bugün yaşanan salgın zamanının ortak noktası ise sadece hastalığa bağlı fiziki değil ruhsal problemleri de neden olmuştur.

Covid-19 salgını krizinde fazlasıyla etkin olan bilgi kirliliği ile teyit edilmeyen bilgiler fiziksel ve psikolojik mağduriyetlere yol açmıştır (Bozkurt, 2021:141). Covid-19 salgınına dair endişe verici boyuta ulaşan sahte haber konusunda yapılan araştırmalarda salgının ilk üç ayında 6.000’den fazla kişinin hastaneye kaldırıldığı ve 800 kişinin de yanlış bilgi karmaşası nedeniyle hayatını kaybettiği düşünülmektedir (İslam’dan aktaran Kiraz, 2023:75).

Reuters Institute tarafından yayımlanan “Covid-19 Yanlış Bilgilerinin Türleri, Kaynakları ve İddiaları”, başlıklı raporlarda, infodemik bilginin % 37’sinin yeni uyumlanmış, % 3’ünün parodi ve % 53’ünün geçmişten gelen iddiaların yeniden düzenlenmiş hali olduğu tespit edilirken, yanlış bilginin kaynağının % 20’si siyasetçi ve tanınmış ünlü isimlerden kaynaklı olduğu gelen bilgilerin sosyal medya etkileşiminin % 69’unun bu kaynaklardan gelen paylaşımlar olduğu tespit edilmiştir (Brennen vd. 2020:4) (Altuntaş vd. 2022:18).

Teyit için bakılan infodemik içeriklerin kaynağı olarak en çok virüsün insan üretimi olduğu iddiası gelmektedir. Kasıtlı olarak virüsün dünyaya yayıldığı ve yüzyıllar öncesinden salgının yaşanacağına dair kehanetlerin ve komplo teorilerin fazlalığı dikkat çekmiştir (Akyüz, 2020:439). Ancak, salgının yayılmasını engellemek için mücadele açısından en dikkat çekici tartışmalar Covid-19

aşıları ile ilgili olmuştur. İnfodeminin en etkili olduğu da aşı konusu olmuştur. Salgına karşı bağışıklık çalışmalarında en önemli çalışma olan aşı, ifnodemiden etkilenmiştir.

3. İnfodeminin Yayılmasında Kitle İletişim Araçlarının Rolü

Covid-19 salgını tüm dünyada insanların kitle iletişim araçlarını kullanma süresi ve şeklini yeniden şekillendirmiş, belirsizliğin hakim olduğu salgın krizi döneminde bilgiye ulaşma, haberdar olma ihtiyacı daha da artmış bu da kitle iletişim araçlarına yoğun bir ilgiye neden olmuştur. Televizyondan sosyal medyaya kadar her yaş grubu kitle iletişim araçlarına yönelmiş buradan edindiği salgına dair bilgiler ve tedbirlere ilişkin süreci takip etmiştir.

Bu tür dönemlerde, kitleler için en önemli sorun medyadan edinilen haberlerin güvenilirliğidir. Kendini koruma ve hayatını sürdürme kaygısıyla insanlar medya araçlarına yönelmekte. Salgının tüm dünyada neden olduğu panik havasının yaratılmaması, risklerin en aza indirilmesi bakımından haber alınan kaynaklar önemli bir aracı olma görevini yürütmektedir. Bu nedenle kitle iletişim araçlarının bireylere sunduğu enformasyon daha da önemli olmakta ve insanların salgındaki yaşam pratiklerini etkilemektedir (Tosun, 2021:58- 60).

Salgınla birlikte ortaya çıkan ‘korku’yla başa çıkmanın önemli bir yolu da medyanın konuyu orantısız bir şekilde gündeme taşımadan kamuoyu oluşumunu sağlaması, yapıcı bir salgın yayıncılığının yapılmasıdır (Tosun, 2021:74). Koronavirüsün ülkelerin kendi güç gündemlerini domine ederek medyatikleştirilerek kitlelere sunulması süreci önemlidir (Yerlikaya, 2020:2). Yanlış, eksik ya da yanıltıcı haberler uzmanların çelişkili açıklamalarıyla birleşmiş medya aracılığıyla halka ulaşmış bu da korku ve paniği arttırmıştır. Salgın hızla yayılırken, infodemide aynı hızla yayılmayı sürdürmüştür (Tosun, 2021:61). Reuters Gazetecilik Enstitüsü’nün 2020 Dijital Haber Raporu’na göre 40 ülkede yapılan araştırmada internette yer alan haberlerin doğru olup olmadığına dair yaşanan kaygı düzeyinin yüksek olduğu sahte haberler açısından en yüksek kaygıyı yaşayan ülke % 84 ile Brezilya’nın ilk sırada geldiği görülmüştür.

Bu tür kriz döneminde geleneksel medya konusunda uzman kişilerle ve ahlaki sınırlar içerisinde yayıncılık icra ederken, sosyal medya herkesin her bilgiyi rahatlıkla yayabileceği, herkesin de bu bilgiyi görüp kullanabileceği açık platform haline gelebilmektedir (Tosun, 2021:58). Sosyal medya kullanıcılarının salgınla ilgili yaptığı paylaşımların bilgi almak, teyit edilmemiş haber paylaşımı ve haberi teyit etme motivasyonlarıyla paylaştığı, bunu yaparken de bilginin sahte veya kurmaca olduğunun bilincinde olmadıkları görülmektedir (Yeniçiktı, 2021:123). En ilgi çekici yanlış bilgilendirmeler,

bireylerin virüse karşı alınan önlemlere ilişkin kendi kendine duydukları, gördükleri veya okudukları asılsız içerik paylaşımları olmuştur (Filibeli, 2021:164).

Yanlış bilgi ve sahte haberler kitle iletişimde internetin ana mecra haline gelmesiyle tarihte hiç görülmediği kadar bir yayılma imkanı vermiştir (Akyüz, 2021:174). Komplo kültürü ve bilgi kirliliği de internet ile daha çok maruz kalmaya neden olmuştur (Arıcan ve Badur, 2022:345). Teyit edilmesi güç, gerçek dışı sahte haberler bu salgın sürecinde de kaynağa ulaşmayı engellemiş, denetimden yoksun çevrimiçi platformlarla da geniş bir kitleye ulaşmayı başarmıştır (Yılmaz ve Candan, 2020:53).

Sosyal medya hesapları salgının en başından beri infodemik haberlerin de kaynağı olarak paylaşımlar yapmaya başlamıştır. Örneğin, CNN International, BBC ve Associated Press gibi uluslararası medya ve haber kuruluşları Covid-19 haberlerinde Türkiye’de dezenfekte edilen bir camii fotoğrafı ile haber yayınlamıştır. Halbuki, Türkiye ile ilgili haberde hiçbir bilgi bulunmadığı, halde BBC’nin ABD’ye seyahat yasağı, İtalya’da alışveriş merkezlerinin kapanması, CNN International’ın İtalya, Çin ve İran’daki salgın vakaları haberlerinde yine aynı camii fotoğrafı kullanılmıştır. Türk bayrağı ve cami görselinin kullanılması masum ve tesadüf olarak görülmemekte, kitle iletişim araçlarıyla İslamofobi’nin Covid-19 ile örtük bir şekilde haberleştirildiği görülmektedir (Eskicioğlu, 2023:21).

Türkiye’de ilk vakanın görüldüğü 11 Marttan 2020’den 4 gün önce Hürriyet Gazetesinde yer alan haberde, sahte hesaplar üzerinden yalan haberlerin üretildiği, Covid-19 salgınının ülkede görüldüğü ve resmi otoritenin bunu sakladığına dair infodemi haberleri yer almıştır (Hürriyet,7.03.2020).

Bozkanat ve Çömlekçinin yapmış olduğu çalışmada (2021) sağlık bilgisi arayışında Covid-19 Pandemisi döneminde dijital ortamda artış gözlenmiştir. Televizyon haberlerinden sonra bilgi amaçlı haber kaynağı olarak ikinci sırada internet haber sitelerinin sonrasında Sağlık Bakanlığı’nın ve Instagramın olduğu görülmüştür (Ergünay ve Kara, 2022:379).

Geleneksel kitle iletişim aracının bilgiyi yayma sorumluluğu kadar sosyal medyada bu süreçte kamuoyunu bilgilendirme ve şekillendirmede güçlü bir etkiye sahip olmuştur (Tosun, 2021:58). Salgının yayılması beraberinde korkuya ve insanların biririnden uzaklaşmasına neden olurken sosyal medya platformlarına daha çok yönelmesini sağlamıştır. Vaka ve ölüm sayılarının artışı ve medyada yaşanan dezenformasyon, endişe düzeyinin de artışı sağlamıştır (Yelsiz ve Söylemez, 2023:67).

İnsanlar, sosyal medyada hızlı bir şekilde yayılan yanlış bilgiler yüzünden salgına karşı alınması gereken tedbirleri almamanın yanı sıra; bilimsellikten uzak tehlikeli önerileri de bir kurtuluş yolu olarak görmüştür (Yılmaz ve Candan, 2020:46-47). Bu nedenle sosyal medyadaki infodemi, en az virüs kadar

etkili, güçlü ve manipülatif etkisi olduğu görülmüştür (Kortak, 2022:344). Bunda geleneksel medyaya kıyasla yeni medyada içeriğin üreticisi ve tüketicisi arasında sınırların olmaması filtrelemeyi de ortadan kaldırmaktadır (Altuntaş vd. 2022:21).

Çin'den gelen ilk vaka haberlerinin ardından salgının neden olduğu korku ve panik sosyal medyanın kendine özgü infodemik sistemiyle daha da artmış ırkçı ve nefret içerikli söylemlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Çit ve Yavuzdemir, 2021:38). Işık hızıyla yayılan bilgi kirliliğiyle sunulan bu nefret söylemi sadece öfke patlamasını ortaya çıkartmakla kalmamış; adeta linç kampanyalarına varacak derecede nefret suçlarıyla sonuçlanan olayların da zeminini hazırlamıştır (İnceoğlu, 2020:639).

Sosyal medya kullancılarının birden fazla platforma üye olması, infodemik bilginin bu platformlar arasında aynı zamanda yayılımını ve çok daha fazla insana ulaşmasını sağlamaktadır. Bu da dezenformasyonun doğruluğunun gerçekleşmesine kadar sosyal medya platformlarında bir viral etkiyle yayılmasını sağlamaktadır (Altuntaş vd. 2022:21). Bazı ülkelerde dezenformatik içerikler belirli gruplar tarafından iç ve dış kamuoyunda bireylerin algılarını etkilemek amacıyla bir psikolojik silah aracı olarak kullanılabilen (Aydın, 2020:88). Hatta infodemik bilginin geniş kitlelere ayılmadan önce sosyal medya platformlarında kapalı gruplar içinde kontrolsüz bir şekilde ivme kazandığı geniş bir ekosistem sağladığı da görülmektedir (Yılmaz ve Candan, 2020:45).

TRT Akademi İnfodemi Araştırması Raporuna göre (2020), 12-26 Mayıs 2020 tarihleri arasında 65 ilde 5 bin 14 kişiyle yapılan ankete katılanların yanlış bilgi / haberlerle karşılaşma sıklığına bakıldığında kişilerin % 27'sinin günde en az bir yanlış haberle karşılaştığını göstermektedir. En fazla yanlış haber / bilgi içerdiği düşünülen sosyal medya kanallarının ise Facebook ve Instagram olduğu görülürken, araştırmaya katılanların % 26'sının pandemi süresince gelen bir bilgiye güvenmese bile en az bir kez başkalarıyla paylaştığını belirtmiştir. Paylaşımların % 57'si yüzyüze – ya da telefon ile % 40'ı ise Whatsapp üzerinden yapılmıştır. Hiçbir şekilde kontrol etmeden kendi mantığına uyduğu için aldığı her türlü veriye inananların oranı % 38 olup, bu oran yanlış haber ve bilginin yayılması, kabul edilmesi de daha fazla mümkün olmuştur.

Ergüney ve Kara'nın (2021) Samsun Üniversitesinde eğitim gören 517 üniversite öğrencisi üzerinde yaptığı çalışmada öğrencilerin (Facebook, Instagram, Twitter, Whatsapp) sosyal medya ortamlarının yanlış bilgi / haber içerdiğini düşündüklerini tespit etmiş, araştırmaya katılanların öncelikle yüz – yüze paylaşımı, ikinci sırada Whatsapp sonrasında ise Instagramda paylaştığını ortaya koymuştur (Ergüney ve Kara, 2022:379). Brennen ve arkadaşlarının (2020) yaptığı analizde 225 yanlış bilgi içerikli haberin % 88 sosyal medya platformlarında % 9 televizyon kanallarında, % 8 haber kuruluşlarında ve % 7 web sitelerinde yayımlandığını tespit etmişlerdir (Brennen vd. 2020:2).

Örneğin, Covid-19 virüsünün Fransadaki Pasteor Enstitüsü tarafından icat edildiğine dair video görüntüleri Whatsapp ve Facebook Messenger mesajlaması üzerinden tüm dünyaya yayılmış infodemi içerikli bir video olup, videoda sunulan belgelerin ve kanıtların hatalı olduğu, kamuoyunun manipüle edilmeye çalışıldığı görülmüştür. Bu örnekte olduğu gibi Whatsapp gibi bireysel kullanım nedeniyle kamu otoritelerinin denetimine imkan vermeyen çevrim içi uygulamalar, infodeminin hızlı bir şekilde dolaşıma girmesine, ciddi bilgi kirliliklerine neden olduğu gözlenmiştir (Yılmaz ve Candan:46-49).

4. İnfodeminin Covid-19 Aşısı Karşıtlığına Etkisi

Salgının yayılmasını önleme çabalarının başında ‘aşı’ gelmektedir. Enfeksiyon hastalıklarına bağışıklık oluşturan ürün olarak tanımlanan aşı, toplumun hastalığa karşı yükünü de hafifleten toplum sağlığını koruyucu, tıbbın en önemli ve etkili öğelerindedir (Kader, 2019:378). Biyomedikal bilimi ve halk sağlığı açısından en başarılı araç olarak kabul gören aşılarda, önlenebilir hastalıkların neden olduğu mortalite (ölüm) ve morbidite (hasta olanların hasta olmayanlara oranı) oranlarında büyük düşüşlere neden olmaktadır (Kiraz, 2023:60-61). Aşı, önlenebilir hastalıklar ve ölümlerin engellenmesi için toplum sağlığı bakımından önemli bir müdahaledir. Aşılanarak bağışık hale gelmiş olan bireyler arttıkça o toplumda hastalık ve salgınlar görülmemektedir Covid-19 ile birlikte inaktif ve m-RNA aşuları gündeme gelmiş çok tartışılmıştır. İnaktif aşılarda hastalığa neden olan, fakat etkisizleştirilmiş virüs içeren ve bağışıklık yanıtı oluşturan aşılardır. (www.saglik.gov.tr)Ölü virüsün kalıntılarının immün yanıt oluşturmaya esasına dayanan uzun yıllar çalışılmış güvenilir aşılardır (Çelik ve Ateş, 2022:178). Kendi başına güvenli bir bağışıklık oluşturan, protein üretmek için de genetik olarak tasarlanmış RNA ve DNA parçacıklarının kullanıldığı son teknoloji bir yaklaşım olan aşılarda m-RNA ve DNA aşılardır (www.saglik.gov.tr)

Edward Jenner’in sığırcı çiçeği için 1796 yılında bulduğu aşı, aşı tarihinin de başlangıcı olup, bu süreçten sonra aşılarda ilgili bazı düzenlemeler yapılmıştır (Kader, 2019:378). Osmanlı Devletinde ise aşı, 1801 tarihinde çiçek hastalığına karşı ilk kez uygulanmıştır (Akdeniz ve Kavukçu, 2016:18). 1840’da tarihin ilk aşı yasası İngilterede çıkarılırken, aşılama artık yasal hale gelirken, yoksulların da buna ücretsiz ulaşmasını sağlamıştır (Kader, 2019:378).

İnaktif aşılarda ise 19. Yüzyılda, ABD ve Fransa’da eş zamanlı olarak geliştirilirken, inaktivasyon salmonelle, tifi, veba ve kolera basili için ilk kez uygulanmıştır (Akdeniz ve Kavukçu, 2016:13). Aşının tarihi kadar aşı karşıtlığı da bir o kadar eskiye dayanmaktadır. İngiltere’nin Leicester kentinde 1885 yılında 100 bin kişinin katılımıyla ilk kez aşı karşıtlığı gösteri düzenlenmiştir. Bu gösteri beraberinde aşı karşıtı şikayetlerin araştırılması, aşı lehine olan kanıtların da ortaya çıkarılması için kraliyet komisyonunun kurulmasını sağlamıştır (Kader, 2019:379). Günümüzde ise sadece Covid-19 değil

1990'lı yılların sonunda Kızamık ve Kabakulak hastalığına karşı koruyucu MMR aşısı, tartışma ve korku odağı olmuş, aşının çocuklarda otizme neden olduğu haberlerinin medya da yer almasıyla bunun neticesinde bu aşının kullanımı % 80 azalmıştır (Değer, 2022:125). İlk aşının uygulanmasından bugüne geçen 228 yıla rağmen, aşı karşıtlığı ve buna bağlı aşı tereddüdü yaşayan insanların olduğu görülmektedir (Arıcan ve Badur, 2022:342). Aşı tereddüdü ise aşılamaı kabul veya reddetmede yaşanan gecikmeyi ifade etmekte olup, aşının tamamen reddi yerine aşıyla ilgili endişeli olmayı ifade etmektedir (Yelsiz ve Söylemez, 2023:54). Aşı tereddüdünün virüsün daha fazla yayılmasına neden olabileceği ve hastalıkları kontrol altına tutmayı sağlayan sürü bağışıklığını da tehlikeye sokacağını açıklayan DSÖ (2019), aşı tereddüdünü dünya sağlığına yönelik en büyük 10 tehditten biri olarak görmektedir.

İnfodemi ve bilgi düzensizliği sorununun oluşturduğu en ciddi tehlike 'aşı karşıtlığı' konusunda görülmektedir (Arıcan ve Badur, 2022:342). Aşı karşıtlığı, sadece tek bir aşığı değil, tüm aşıları reddetmeye kadar geniş ve farklı bir davranışı kapsamaktadır (Kader, 2019:386). İnfodemi bireylerde oluşturduğu zihin karışıklığı, güvensizliğin Covid-19 aşının kabulünü olumsuz etkilediği belirlenmiştir (Erçelik, 2022:185). Aşı karşıtlığının günümüzde en belirgin ve önemli sebebinin bilinmezliklerden dolayı yaşanan korkular olduğu görülmektedir (Kiraz, 2023:63). Aşıların güvensiz, gereksiz ve zararlı olduğu inancı aşı karşıtlığının temel dinamiklerini oluşturmaktadır. Ayrıca, aşının ve üzerinde uzlaşa sağlanmış net bir tedavi protokolünün sağlanmamış olması da toplumda korku ve kaygı seviyesini de artırmıştır (Altuntaş vd. 2022:19). Aşı ile ilgili komplo teorilerinin aşığı olan güveni etkilemesinin yanı sıra, ömür ve ölüm ile ilgili dini gerekçeler, insan haklarını ters düştüğüne dair görüşler ve özgürleri kısıtladığı inancı da sebepler arasındadır. Aşı olmayanlara seyahat yasağı ya da kapalı mekanlara girememe, aşı olup olmadığına dair uygulamalar üzerinden yapılan kontrollere rağmen aşı olmayan bireylerin bu konudaki tavırlarının altında yatan en önemli kaynakta yanlış veya yalan bilginin internet ve sosyal medyanın başrolü çektiği görülmektedir. Zira, sosyal medya bireylerin düşünce, fikir ve duygularını başkalarına aktarabildiği, etkileşimde bulunduğu bir konu ya da olay hakkında fikirlerini ifade edip, yorum yapıp tartışabildiği bir alan olarak insanların hayatında önemli bir yeri vardır. Türkiye'de 448 kişi üzerinde yapılan araştırmada, katılımcıların % 50.4'ünün Covid-19'a dair haberleri sosyal medyadan öğrendiği, % 26.8'i ise internet ve % 21'i ise televizyon kanallarından öğrendiği tespit edilmiştir (Yeniçiktı, 2021: 103,109-110). Dolayısıyla, sosyal medyanın salgın zamanındaki kullanımı ve söylemi salgının da seyrini etkileyen bir güç haline gelmiştir (Öğüt ve Olkun, 2021:264).

Aşı karşıtlığı web tabanlı ortama uygun olmakla birlikte, içeriklerin diline bakıldığında kısa ve kesin yargılar içeren video veya resimlerle desteklenmiş metinler kullanılmıştır (Kiraz, 2023:63). Covid-19 için geliştirilen aşılarla yönelik çevrim içi platformlarda tıbbi görüşlere göre dayandırılmadan aşıların yan etkilerinden bahsedilen, resmi ve tıbbi bir doğrulaması olmayan iddialarla dezenformasyon

yapılmaktadır (Altuntaş, 2022:19). Bu dezenformasyon sosyal medya aracılığıyla yayıldıkça aşı karşıtlığını etkilemekte bireylerin aşya olan güvensizliğini de artırmaktadır (Akyüz, 2021:173). Salgın yayılımını durdurmak için çözüm aşamalarından biri olan aşı çalışmalarına yönelik infodemiye yönetmek güç bir duruma ve bunu önlemek kritik bir hale gelmiş, salgında medyayı ve özellikle sosyal medyayı yönetebilmenin güç olduğu da yapılan araştırmalarda görülmüştür (Yelsiz ve Söylemez, 2023:67). Koronavirüs aşısının ilk deneği olan Elisa Granato'nun aşyaı olduktan sonra öldüğüne dair iddia ABD, Nijerya ve Birleşik Krallıkta 25 Nisan 2021de ortaya atılmasına karşın, Nisan sonunda Kenya ve Güney Afrika'da aynı iddianın yayıldığı görülmüştür (Filibeli, 2021:167).

Özellikle sosyal medya, aşı karşıtlığı ve buna dair infodeminin yayılması için önemli bir iletişim aracı olarak görülmektedir. Aşı karşıtlığına dair komplo teorileri, ilaç ve gıda endüstrileri aşların yan etkilerine dair gerçekleri gizlediklerini dair suçlamalar içermektedir (Kiraz, 2023:62-64). Örneğin, #Aşibiyojiksilah #Aşyahayır, #Aşızorbalığınadiren, #Aşiolmayacağım isimli bu dört hastagde, küresel bir salgının olmadığı, salgının küresel güçler tarafından yeni bir dünya düzeni kurmak için oluşturdukları bir planın parçası olduğu yönünde komplo teorileri içerdiği görülmüştür (Değer, 2022:137). Sosyal medya aşı karşıtı bilgilerin yayılması için uygun bir mecra olmuş ve infodeminin hızlı yayılımı için de önemli bir araç olmuştur. İzlenme ve takipçi sayısının artışı sağlamak için yapılan paylaşımlarda aşı ile ilgili dezenformasyonun küresel boyutta yayılması ve insanları aşı hakkındaki düşüncelerini etkilemeyi sağlamıştır. Sosyal medyanın kendi önlemlerine rağmen infodeminin önüne geçilememiştir. (Bozkurt, 2021:142). Bazı uzmanların da popülerlik kazanmak adına medya dışında yanlış içerikli bilgileri kendi sosyal medya hesaplarından yaptıkları paylaşımlarla takipçi ve tıklanma sayısını arttırmak adına özellikle Youtube üzerinden içerik paylaşımları yaptıkları görülmüştür (Filibeli, 2021:163). Örneğin, Covid-19 veya aşı ile ilgili Instagramda bir gönderi paylaşımı yapıldığında otomatik bir bilgilendirme sayfasına yönlendirme linki ortaya çıkmasına karşın, bu tür önlemlerin de sahte ve yalan bilgilerin yayılımını durmamıştır (Bozkurt, 2021:142). Özellikle gençlerin yoğun olarak kullandığı sosyal medya aşı karşıtlığı veya terüddüdü açısından etkili olduğu görülmüştür. Ergüney ve Kara'nın (2021) Samsun Üniversitesi'nde eğitim gören 517 öğrenci üzerinde yaptığı araştırmada, aşya dair olumsuz haberlerin öğrenciler üzerinde endişeye neden olduğu, aşı olma konusunda olumsuz düşündükleri, aşya dair yanlış bilgi ve haberlerin daha çok sosyal medya uygulamalarından etkilendikleri görülmüştür. Öğrencilerin ulaştıkları ya da kendilerine gelen bilgileri ilk olarak yüz – yüze, ikinci sırada Whatsapp, üçüncü sırada Instagram aracılığıyla paylaştıkları tespit edilmiştir (Ergünay ve Kara, 2022:379).

Salali ve Uysal'ın (2020) yaptığı araştırmada Türkiye'deki aşı kararsızlığının % 31 olduğu, bunda Covid-19'un doğal kökene inanmış olmanın aşya dair bakışı olumsuz etkilediği görülmüştür. Aşı

karşıtlığını veya tereddüdü tetikleyen infodemilerin kaynağına bakıldığında; aşya dair komplo teorisi % 23.5, aşya etkililiği % 20.6, aşya içeriğine güvensizlik % 14.7, aşyaı itibarsızlaştırma % 5.9, aşya uygulamasında çarpıtma % 11.8 ve olumsuz deneyimler % 23.5 gibi içeriklerin olduğu görölmüştür . Aşyaı dair infodeminin bireyler üzerinde bu kadar etkili olmasında yapılan paylaşım veya açıklamalarda ön plana çıkan konulara bakıldığında ise; aşyaın virüse karşı etkili olmadığı, yan etkilerinin bulunduğu, kısırlık, ölüme veya kalp krizine neden olma, ilerleyen zamanlarda insanlarda farklı etkilerinin ortaya çıkacağı, vücuda aşya ile birlikte çip takılacağı gibi içeriklerin olduğu görölmüştür (Ergüney ve Kara, 2022:379). Özellikle aşyaın kısır yani infertiliteye sebep olduğu çok eskiye dayanmakta olup özellikle aşyaı üreten Avrupa ve Amerika menşeli firmaların olması nedeniyle, bu aşyaın Afrika ülkelerinin ya da Müslümanların nüfusunun artışını engellemek adına yapıldığına dair komplo teorilerine dayanmaktadır (Kader, 2019:385).

5. İnfodemiye Karşı Mücadele Çalışmaları

Covid-19 salgının neden olduğu can kayıpları, panik ve kaos ortamına eklenen infodemi, bu tür krizlerde mücadele edilmesi gereken en önemli konuların başında gelmektedir. Özellikle sosyal medyada kendisine yer edinen ve salgından daha hızlı yayılım gösterebilen infodemi ile mücadele de hız kesmemiş, sağlık kuruluşlarından devlet organlarına kadar dünya çapında mücadele ve tedbirler görölmüştür.

İnfodemi ile mücadelenin tüm ülkelerde merkezi bir konuma alınmasının önemini vurgulayan DSÖ Risk İletişimi Ekibi tarafından salgına ilişkin tüm mesajların izlenmesi, kanıta dayalı gerçek bilgilerin insanlara yayılmasına ilişkin bir takım kuralların belirlenmesine karar verilmiştir (Tosun, 2021:63). Öte yandan, virüsün yayılmasını engelleyecek yanlış tedavi yöntem ve bilgilendirmelerin ABD’de artışı nedeniyle ülkede “Karşı Dezenformasyon Birimi” kurulmasına, Hindistan hükümetinin de salgına dair yalan haberlerin sosyal medyada kullanılmasına dair kontrol mekanizmaları kurduğu görölmektedir (Aydın, 2020:81).

Facebook, Twitter, YouTube, Google, LinkedIn, Reddit, Microfost 17 Mart 2020 tarihinde yaptıkları ortak açıklama ile dezenformasyonla mücadele etmek için devletlerin sağlık kuruluşlarıyla işbirliği yaptıkları duyurmuş, doğrulama platformları ve sağlık yetkilileri ile işbirliğinde olacaklarını, DSÖ ve ulusal sağlık örgütlerine de ücretsiz reklam alanları açacaklarını ifade etmişlerdir (Filibeli, 2021:171). Öte yandan, Facebook ve Instagram, hesapları bulunan ancak tanınmamış sağlık kuruluşlarının Koronavirüse dair yaptığı paylaşımları kaldırmanın yanı sıra; hesapları da askıya almıştır.

Pandeminin DSÖ tarafından ilanının ardından 3 ay sonra Haziran 2020’de 1. İnfodemioloji Konferansı’nı düzenleyen DSÖ, infodemi ile mücadelede ahlaki değerlerin dikkate alınması gerektiğini ön plana çıkarmıştır (Tosun, 2021:64).

İnfodemi ile mücadele bir diğer yol ise doğrulama platformları olmuştur. Gerek geleneksel gerekse sosyal medya platformlarında yer alan yanlış bilgilerle mücadele amacıyla kurulan platformlar, dezenformasyon ve mezenformasyonla mücadeleyi temel amaç edinerek haberleri doğrulayan veya yanlışlayan analizleri sunmaktadır. Doğrulama platformlarına yönelik ilginin salgının ilk başlarında Mart ve Nisan aylarında büyük bir artış olduğu görülmekte olup, Teyit’in incelemelerinin yüzde 67’sini, Malumatfuruş’un yüzde 82’sini, Doğruluğu Ne?’nin ise yüzde 92’sini Mart ve Nisan’da yayımlandığı görülmektedir (Akyüz, 2020:428-432).

Sosyal medyanın infodemi ile mücadele aldığı bir takım uygulamalarda olmuştur. Örneğin, Whatsapp, mesajların iletme sınırını düşürmüş, böylece kimliği belirsiz iletilerin çoğaltılmasında yüzde 70 azalma olduğu açıklanmıştır (Akyüz, 2020:428). Öte yandan, infodemiyle mücadele başka bir yöntem olarak hükümetlerce başlatılan ünlülerin ve influencerların hastag/ etiket çalışmalarının da etkili bir strateji olduğu görülmüştür (Altuntaş vd. 2022:23).

Sağlık kuruluşlarının Covid-19’a dair kendi sosyal medya hesaplarından yaptıkları paylaşımlar infodemiyle mücadele de önemli bir yöntem olarak görülmektedir. Sağlık kuruluşlarının Covid-19’a dair yanlış bilinen başlığı altında yapmış olduğu paylaşımlarda toplumdaki kaygı düzeyini azaltma noktasında da katkı sağlamaktadır (Okmeydan, 2021:404).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Salgının oluşturduğu kriz ve belirsizlik ortamında, bilginin saniyeler içerisinde internet ve sosyal medya ile rahatlıkla, hızla yayılabilmesiyle infodemi sadece DSÖ’nün değil, tüm ülkelerin mücadele etmek durumunda kaldığı bir sürece neden olmuştur.

Bireylerin yalan haber / bilgi ile her saniye maruz kalabildiği bu durum özellikle salgına karşı alınması gereken tedbirler ve salgınla mücadele yöntemleri konusunda bireyleri daha çok etkilediği görülmüştür. İnfodemik bilgilerin salgınla mücadelede bireyleri yanlış yönlendirebilmekte, korku ve kaygı seviyelerinin artmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle resmi kurum, kuruluş, hükümetler, medya organları, sosyal medya uygulamalarının infodemiyle mücadele de daha hızlı ve etkin mücadele etmesi gerekmektedir. Bundan sonra yaşanması muhtemel salgınlara karşı infodeminin nelere yol açtığı ve mücadele yöntemlerinin de Covid-19 salgınında eldi edilen tespitlere göre yeniden revize edilmesi

gerekmektedir. Böylesi salgın krizinde doğru bilgi, şeffaflık ve hız, infodeminin önüne geçecek en önemli etkenlerdir.

Salgınla en etkili mücadele yöntemi olarak görülen ve toplum sağlığı açısından bağışıklığı sağlamaya çalışan aşı konusunda yapılan çalışmalar da infodemiden etkilenmiştir. Salgının ilk zamanlarında virüse karşı aşı çalışmalarının zaman alacağı, bunun kesin çözüm olacağı ancak süre konusunda kesin bir cevap verilemediği tartışılırken; aşılardan uygulanmaya başlamasının ardından aşılardan içerikleri ve etkileri konusunda ortaya atılan iddialarla başka bir boyuta taşınmıştır. Her ne kadar ülkeler ve DSÖ infodemi ile mücadele etmiş olsa da, aşı konusundaki infodeminin beraberinde aşı karşıtlığı ya da aşı olma tereddüdünü ortaya çıkardığı görülmüştür. Bunda ülkeler ve sağlık kuruluşlarının infodemi ile mücadele yöntemleri, sosyal medya uygulamalarının şirketlerinin aldığı tedbirlerin yanı sıra, belki de en etkili çözümlerden biri de sağlık okuryazarlığı olacaktır.

İnfodemi ile mücadele de sağlık okuryazarlığının bireyler tarafından daha bilinçli şekilde kullanılmasının yanı sıra, medyada sağlık editörleri veya içerik danışmanlarının tıbbi bilgilere hakim olmalarının yapılan haberlerde kamuoyu yararının ön plana çıkmasını sağlayacaktır (Altuntaş vd. 2022:23). Ayrıca, medya okuryazarlığı özellikle sosyal medya ve internette karşılaşılan bilgilerin eleştirel bir açıdan değerlendirilebilmesi, bilginin doğruluğunun teyidinin önemini kavranması ve sorgulanmasına dair önemli katkı sağlayacak, böylesi kriz durumlarında haberlere yaklaşım ve bakış açısını değiştirecektir.

Öte yandan aşı reddine neden olan en önemli etkenlerin aşının yan etkilerinden korkma ve aşının koruyucu olmadığına yönelik kanaatlerin olduğu görülmüştür. Bu nedenle aşılamanın artması için aşılardan koruyucu, güvenilirlik ve yan etkileri konusunda olumsuz yargıların giderilmesi için daha kanıtlayıcı bilgilerin verilmesi gerekecektir (Gök ve Baydoğan, 2022).

KAYNAKÇA

- Akdeniz, M. ve Kavukcu, E. (2016). Aşılama ve Aşıların Tarihçesi. *Klinik Tıp Aile Dergisi*. C.8:2.
- Akyol, M., Bal M.Ali, Atmacı, S. (2021). Küresel Halk Sağlığı Krizi olarak Covid-19 Pandemisi: Türkiye ve İtalya Sağlık Bakanlığının Kriz İletişimine Yönelik Bir Araştırma. Ed.: Bahar Öztürk, Mevlut Akyol) *Pandemi Döneminde İletişim Çalışmaları*. ss: 77-107. Ankara: Nobel Yayınevi
- Akyüz, Selman S. (2020). Yanlış Bilgi Salgını: Covid-19 Salgını Döneminde Türkiye’de Dolaşıma Giren Sahte Haberler. *Akdeniz İletişim Dergisi*.34:422-444.
- Akyüz, Selman S. (2021). Aşı Karşıtlığı ve Şeffaflık Algısında İletişim Pratikleri ve Siyasal Aidiyetlerinin Rolü. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*. 5 (2).ss: 172-185.
- Altuntaş, Elgiz Y., Altıparmak, İ., Sünger, B., Tünel, C. (2022). Covid-19 Pandemisi Sürecinde Bilgi ve Haber Kaynaklarına Ulaşmada Yeni Bir Risk Olan “İnfodemi” Yönetiminde Kullanılan İletişim Stratejileri. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 11 (29): ss:15-27.
- Arıcan, I. ve Badur, S. (2022). Bilgi Düzensizlikleri ve İnfodemi İçin Bir Örnek: Aşı Karşıtlığı. *Reflektif Sosyal Bilimler Dergisi*. 3(2): ss:341-350.

- Aydın, Ali F. (2020). Post-Gerçek Dönemde Sosyal Medyada Dezenformasyon: Covid-19 (Yeni Koronavirüs) Pandemi Süreci Hakikat Sonrası Dönemde Sosyal Medyada Dezenforlama: Covid-19 Pandemi Süreci. *Asya Çalışmaları-Akademik Sosyal Çalışmalar/ Akademik Sosyal Araştırmalar*. Yıl:4, Sayı:12:ss:76-90.
- Bozkurt, F. (2021). Covid-19 Pandemi Sürecindeki Sahte ve Yalan Haberlerin Bir Getirisi: İnfodeminin Türkiye Bağlamında İncelenmesi. *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*. C.4: ss:135-151.
- Brennen, Js., Simon, F. Howard, Pn. Nielsen, R. (2020). Covid-19 Yanlış Bilgilerin Türleri, Kaynakları ve İddiaları. *Reuters Enstitü Raporu Bilgi Notu*.
- Büyükafşar, M. (2022). Sağlık Mezenformasyonu: Çevrimiçi Kanallardan Yayılan Yanlış Bilgi Salgını. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*. 17(57).ss.73-101.
- Çit, D. ve Yavuzdemir, M. (2021). Covid-19 Salgının Medya ve Bilgi Okuryazarlığı İzdüşümü: İnfodemi. *Library, Archive and Museum Research Journal*. 2(1). 36-46.
- Çömlekçi Mehmet F. ve Bozkanat, E. (2021). İnfodemide Dijital Ortamda Sağlık Bilgisi Edinme ve Teyit Davranışları. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*. 41 (1):103-125.
- Değer, Kamuran G. (2022). Koronavirüs Pandemi Döneminde Aşı Karşıtlığı, Sosyal Medya ve Komplo Teorileri. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*. Sayı.58.pp:123-138.
- Erçelik, Hamide C. (2022). Covid-19 Belirsizliğinde İnfodemi ve Aşı Kararsızlığı. Atatürk Üniversitesi Yayınları.Erzurum.
- Ergünay, M. ve Kara, B. (2022). Covid-19 Aşısı ile İlgili İnfodeminin Bireylerin Aşı Olma Kararına Etkisi. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*. 12 (2):ss.2363-382.
- Eroğlu, E. (2020) Pandemi Krizinde Liderlik ve İletişim Stratejileri. (Ed.) Meltem Çiçek. *Evde Kal Covid-19 Günlerinde Sağlık ve İletişim Stratejileri*. İstanbul.
- Eskicioğlu, Yiğit C. (2023). İnfodemi, Korku ve Dezenformasyon: Pandemi Döneminde Sosyal Medyada İslamofobi. *Journal of Migration and Political Studies*. 1 (1). ss:17-34
- Filibe, Tirşe E. (2021). İnfodemi ve Yalan Haber Denklemine Dönüşen Roller, Alınan Önlemler ve Önlem Gibi Görünen Hak İhlalleri. Der.: Yasemin İnceoğlu ve Savaş Çoban. *Pandemi Neoliberalizm Medya*. İstanbul: Ayrıntı.
- Gök, G. ve Baydoğan, Ümmühan G. (2022). Covid-19 Aşısı Olma Durumu ve Covid-19'dan Korunmanın Sağlık İnanç Modeli Bağlamında Değerlendirilmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*. 12:231-248.
- Güreşçi, M. (2020). "Covid-19 Salgınında Türkiye'de Kriz Yönetimi İletişimi": *T.C. Sağlık Bakanlığı. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, C.7-S.5. s.53-65.
- İnceoğlu, Y. (2020). Covid-19 Pandemisi ve Medya. *Türk Tabipler Birliği Covid-19 Pandemisi Altıncı Ay Değerlendirme Raporu*.
- İşleyen, M. ve İşleyen, Fadime Ş. (2021). Covid-19 Salgını Sürecinde Medya ve Yalan Sahte Haber. Ed.: Rengim Sine Nazlı ve Arzu Kalafat Çat. *Korona Günlerinde Medya ve İletişim*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Kader, Ç. (2016). Aşı Karşıtlığı: Aşı Kararsızlığı ve Aşı Reddi. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*. 4(3):377-388.
- Kiraz, E. (2023). Sosyal Medya ve Aşı Karşıtı Hareketler: Covid-19 Pandemisinde Sosyal Medyanın Aşı Karşıtlığı Üzerine Etkileri. *Uluslararası İşletme Bilimi ve Uygulamaları Dergisi*. Cilt:3.Sayı:1. 53-79.
- Kortak, İrem Y. (2022). Pandemi Dönemindeki İnfodemik İçeriklerin Bireylerin Haber Okuma Deneyimi Üzerindeki Etkisi. *Yeni Medya Hakemli Uluslararası e-Dergi*. 12 : 341-354.
- Okmeydan, Cudi K. (2021). Covid-19 Sürecinde İnfodemiye Karşı Sosyal Medyada Sağlık İletişimi: Sağlık Kuruluşlarının Facebook Sayfaları Üzerine Bir İnceleme. Ed.: Gülsüm Çalışır ve Ersin Diker. *Covid-19 Sürecinde İletişimin Değişen Yüzü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Öğüt, N. Ve Olkun, Emre O. (2021). Salgın Sırasında Risk İletişimi ve Sosyal Medya Kullanımı. Ed.: Rengim Sine Nazlı ve Arzu Kalafat Çat. *Korona Günlerinde Medya ve İletişim*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Salali Gd. Ve Uysal Ms. (2020). Covid19 Vaccine hesitancy is associated with belifes on the origin of the novel coronavirus in the UK and Turkey. *Psychol Medical*. 1-3.
- Şenocak, M.Ş. ve Bakır, A. (2017). *Epidemiyoloji'de Yöntembilim ve Sayısal Değerlendirme*. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi.
- Tosun, Şükran P. (2021). İnfodemik Dünya: Sağlık Habercilerinin Pandemi Sürecinde İnfodemiye İlişkin Tespit ve Önerileri. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*. Sayı 55:ss. 57-79.
- TRT İnfodemi Araştırma Raporu (2020). *TRT Akademi Dergisi Salgın Yayıncılığı Covid-19*. 5(10). 228-248. Ankara.

- Uzun, R. (2022). Haber Alma Hakkı Açısından Koronavirüs Pandemisinde Gazetecilik. Der.: Mutlu Binark ve Sevda Ünal. *Pandemi Günlerinde Medyanın Serencamı*. Ankara: Um:ag Yayınları.
- Williams, Alicia S. (2021). Crisis Communication and the Emotional Response of Stakeholders: An Exploratory Qualitative Study, A Dissertation Presented in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree Doctor of Healthcare Administration, Franklin University.
- Yelsiz, M. ve Söylemez, Şerife Ç. (2023). İnfodemi: Covid-19 Aşıları Hakkındaki Paylaşımların Aşı Karşıtlığı Perspektifinden Değerlendirilmesi. *Sağlık Yönetimi Dergisi*. 5 (1). ss:52-72.
- Yeniçikti, Nagihan T. (2021). Sosyal Medyada Covid-19 Paylaşımları: Gerçek ve Sahte Haber Paylaşımında Kullanıcı Doyumları. Ed.: Rengim Sine Nazlı ve Arzu Kalafat Çat. *Korona Günlerinde Medya ve İletişim*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Yerlikaya, T. (2020). Koronavirüs ile Mücadelede Yeni Risk Alanı: İnfodemi. *Seta Perspektif*. Sayı 269.
- Yılmaz, M. ve Candan, F. (2020). Pandemiden İnfodemiye Medyada Covid-19'un Seyri Üzerine Bir Değerlendirme. *Kıbrıs Araştırmaları Dergisi*, Güz 2020, 21(46). 41-59.

İNTERNET KAYNAKÇA

<https://covid19asi.saglik.gov.tr/TR-77804/asilar-nasil-etki-eder.html>

<https://covid19asi.saglik.gov.tr/TR-77708/covid-19-asisi-cesitleri.html>

EXTENDED ABSTRACT

While SARS, MERS, and H1N1 emerged as potential pandemic threats in the 21st century, they did not spread globally. However, the COVID-19 pandemic, declared on March 11, 2020, evolved into a global health crisis, causing widespread fear and panic, disrupting daily routines worldwide, and introducing new terms like isolation, quarantine, intubation, and transmission into everyday language.

During such a pandemic crisis, providing people with accurate and timely information about the disease's origin, transmission routes, and protective measures is of paramount importance. Trust and transparency are the cornerstone principles of crisis communication. Information disseminated to the public should adhere to these principles and be communicated rapidly. Uncertainty can lead to people seeking and believing information from various sources. This can contribute to the spread of unverified information and the phenomenon known as infodemic.

The rise of social media has made it one of the primary breeding grounds for infodemics. People sharing unverified information from social media messages, even without verification, highlights the pervasiveness and challenges of infodemics. False, misleading, or distorted news can lead to misinformed individuals, potentially causing not only deaths but also mental health issues.

The COVID-19 vaccine, eagerly awaited to curb the pandemic's spread and provide immunity, has become the target of vaccine hesitancy and anti-vaccine sentiment due to the infodemic. While vaccine hesitancy has existed for over 200 years, the ease and speed of information dissemination in today's world have amplified its potential to harm public and global health. Various conspiracy theories about the COVID-19 vaccine's ingredients and side effects have been circulating, particularly among

young people, leading to fear and vaccine hesitancy. Social media platforms, heavily used by young people, have become a breeding ground for vaccine-related infodemics.

Social media platforms (WhatsApp, Facebook, etc.) have implemented some measures to address the COVID-19 infodemic, but these may not have been fully effective in curbing the spread of misinformation. Government statements, World Health Organization (WHO) guidelines, and healthcare measures have also played a role in combating infodemics. However, the pervasiveness of modern technology and the global nature of the crisis have allowed infodemics to spread and gain acceptance rapidly, often without verification.

Developing an individual's ability to verify information is crucial during such crises. Identifying reliable information sources, cross-checking news, and enhancing health literacy can effectively combat misinformation and panic. Prompt, reliable, and transparent communication of information needed by the public from official authorities is essential to mitigate infodemics.